

**ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ
ВІВЧАРСТВА В УКРАЇНІ**

І. М. ДЕМЧАК,
В. О. ЗАВАЛЕВСЬКА,
кандидат економічних наук,
І. І. АНТОНІК,
кандидат сільськогосподарських наук,
Г. В. ТРОФІМОВА
кандидат сільськогосподарських наук,
С. О. ГРИМБЛАТ
кандидат технічних наук,
Л. В. ШАПАРЕНКО
*Український науково-дослідний інститут
продуктивності агропромислового комплексу*

Здійснено економічну оцінку сучасного стану ринку продукції вівчарства в Україні, основних тенденцій розвитку галузі, окреслено напрями її відродження.

Постановка проблеми. Вівчарство – складна виробничо-економічна система, спрямована на задоволення потреб населення в харчових продуктах, а саме: м'ясі (баранина), жиру, молоці та молочних виобах (сир, бринза тощо) – і промисловості у сільськогосподарській сировині (вовна, смушки, хутряні і шкіряні овечі шкури). Історично вівчарство є традиційною галуззю сільськогосподарського виробництва в Україні.

У процесі розвитку культури вівчарства була створена галузь з багатим генофондом. Однак з переходом на ринкові відносини нагромаджений потенціал галузі почав руйнуватися. Скоротилося як загальне, так і маточне поголів'я, зменшилось племінне стадо, знизилися обсяги виробництва продукції, що спричинило збитковість галузі вівчарства і втрату зв'язків виробників з промисловістю. Нині галузь у кризовому стані, а самоліквідація ринку вівчарської продукції призвела до спаду виробництва текстильної і трикотажної промисловості. Легка промисловість відмовилась закуповувати вовну, овечі шкури, а м'ясопереробні підприємства – баранину, що пришвидшило ліквідацію галузі в окремих районах. Вівчарство нині незаслужено стало економічно невігідним видом діяльності.

Адже світова та вітчизняна практика свідчить про зростання попиту на овечо-шубні вироби, натуральне вовняне волокно, якісну і дієтичну ягнятину та сири з овечого молока [3].

Постає нагальна потреба у терміновому відродженні вівчарства, що вимагає розширення наукових досліджень із забезпечення ефективного ведення галузі, формування конкурентоспроможної продукції вівчарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення ефективності виробництва продукції галузі слід віднести до першочергових завдань перспективного розвитку вівчарства.

Різні аспекти функціонування галузі вівчарства досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: Л. С. Дьяченко, Б. О. Вовченко, М. Ф. Іванов, Л. В. Жарук, В. А. Левинський, Г. І. Сокіл, В. В. Стороженко, А. В. Струков, В. О. Сухарлев, І. М. Топіха, Л. С. Шелест, М. В. Штомпель, В. П. Тараненко, Т. М. Петровська та ін.

Сучасні тенденції підвищення ефективності вівчарства висвітлені в працях зарубіжних учених, а саме: В. А. Добриніна, В. С. Заритовського, Г. А. Калієва, В. А. Коробейникова, З. С. Курінова, Д. Л. Левантіна, А. А. Ніконова, Є. С. Оглобліна, А. Ф. Серкова, Н. Б. Терещенко, В. А. Тихонова, К. М. Ханова та ін.

Проте деякі економічні питання розвитку вівчарства в кризових умовах вивчені недостатньо, окремі аспекти не повною мірою відповідають вимогам переходу галузі до ринкових відносин. У змінених умовах реформування аграрного сектора слід постійно вдосконалювати економічні підходи до вирішення питань, пов'язаних зі стабілізацією і відновленням ефективності функціонування галузі в нових ринкових умовах господарювання.

Мета статті – дати економічну оцінку сучасного стану ринку продукції вівчарства в Україні, основним тенденціям відродження галузі.

Виклад основного матеріалу. Вівчарство як невід'ємна складова агропромислового комплексу та незамінна галузь сільського господарства України сформована під впливом історичних тенденцій, національних традицій та екологічних чинників.

Розвиток і становлення вівчарства, періоди його розквіту і занепаду завжди були пов'язані із соціально-економічними умовами і станом продуктивних сил суспільства.

Вівчарство України постійно потрапляло під вплив негативних соціальних чинників та суттєво скорочувалося.

У період економічної нестабільності, зумовленої зміною форм власності в аграрному секторі, інфляцією та значним зростанням цін на енергетичні ресурси й матеріально-технічні засоби, ситуація в галузі вівчарства суттєво погіршилася, що призвело до скорочення поголів'я

У 1991 – 2011 рр. в усіх категоріях господарств поголів'я овець зменшилося від 7,9 до 1,1 млн гол., або у 7,2 раза, в тому числі на сільськогосподарських підприємствах – від 7,2 до 0,3 млн гол., або у 24 рази, із збільшенням від 0,7 до 0,8 млн гол. у господарствах населення, або на 10 % (рис. 1).



Рис. 1. Динаміка поголів'я овець за формами господарювання в Україні, тис. гол.

За останні 20 років змінилася чисельність поголів'я овець між категоріями господарств. Якщо у 1990 р. сільськогосподарські підприємства утримували 90,7 % від загального поголів'я, то у 2010 р. – 26,8 %.

Щодо розміщення поголів'я овець по регіонах України, то переважна частина була зосереджена в степовій зоні (62,4 %). Провідні регіони з розвинутим вівчарством – Одеська, Херсонська і Запорізька області та Автономна Республіка Крим. У лісостепових областях утримували 26 % усіх овець і кіз, 59 % – у Полтавській, Вінницькій Харківській і Сумській

областях. На Поліссі та в Карпатах було зосереджено 11,6 % овець і кіз, з них 64 % припадало на Закарпатську, Чернігівську і Житомирську області. При цьому на сільськогосподарських підприємствах утримувалось в Степу – 85 %, Лісостепу – 88 і Поліссі – 82 %, а в господарствах населення відповідно 15, 12 і 18 % від усього поголів'я [1].

У 1990 – 2011 рр. відбулися суттєві зміни в розміщенні поголів'я овець по регіонах. Знизилась частка у зоні Лісостепу, зросла у зоні Степу, на Поліссі, особливо, в Карпатах. Збільшився рівень концентрації поголів'я в Автономній Республіці Крим, Одеській, Закарпатській і Донецькій областях, на які нині припадає близько 70 % поголів'я овець і кіз, що утримується в усіх категоріях господарств. У цих регіонах було допущено менший спад поголів'я на сільськогосподарських підприємствах, а в господарствах населення відбувався приріст поголів'я [1, 2].

Донедавна економіка вівчарства практично в усіх регіонах України ґрунтувалася в основному на виробництві вовни, частка якої в загальній вартості продукції галузі становила 70 – 80 %. Цьому сприяли орієнтація на задоволення потреб внутрішнього ринку і відносно високі закупівельні ціни на вовну.

У 1990 – 2011 рр. в Україні виробництво вовни зменшилося з 29,8 до 3,8 тис. т, або у вісім разів (табл. 1).

За період реформування аграрного сектора України виробництво вовни майже повністю перейшло до господарств населення, які у 2011 р. виробили 3230 т вовни, або 83,3 % від загального обсягу, а сільськогосподарські підприємства – 647 т, або близько 17 %.

Таблиця 1

Виробництво вовни в господарствах різних форм господарювання, тис. т

Рік	Усі категорії господарств	У тому числі	
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення
1960	27583	24005	3578
1970	24837	23617	1220
1980	27243	26172	1071
1990	29804	26466	3327
1995	13926	9733	4193
2000	3400	1311	2089
2005	3195	692	2503
2008	3755	809	2944
2009	4111	840	3271
2010	4192	710	3482
2011	3877	647	3230

Джерело: за даними Державної служби статистики України

На сільськогосподарських підприємствах виробництво вовняної продукції значно зменшилося, а в господарствах населення залишилось на рівні 1990 р.

Валове виробництво вовни у 1990 р. становило 157,2 млн грн, а у 2011 – 16,4 (у цінах 2010 р.), що на 140,8 млн грн, або 10,4 %, менше (рис. 2).

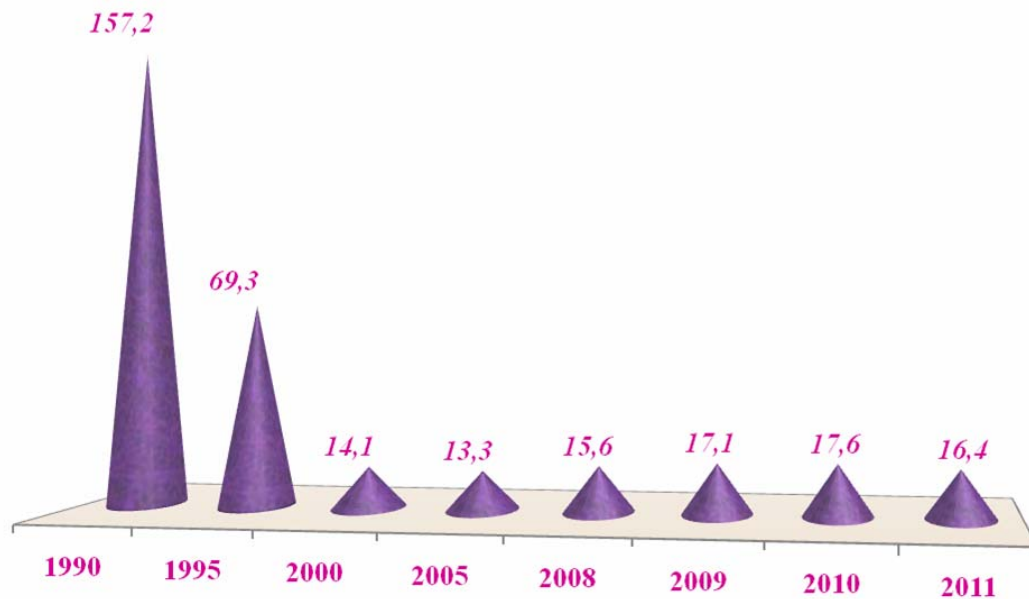


Рис. 2. Валове виробництво вовни в усіх категоріях господарств у постійних цінах 2010 р., млн грн

Нині близько 68 % вовни виробляється в Автономній Республіці Крим та Одеській області, тобто відбувається процес концентрації її виробництва. Причому Одеська область дещо збільшила виробництво вовни в господарствах населення порівняно з 1990 р. і допустила найменший його спад. У цих регіонах сприятливі умови для розвитку вівчарства, що пояснюється наявністю значних площ пасовищ як джерела дешевих кормів [1].

За рахунок зниження обсягів виробництва у 2011 р. реалізація вовни переробним підприємствам зменшилась на 26932,5 т проти 1990 р. Суттєво змінилася структура реалізації вовни за каналами збуту. У 1990 р. на ринку не було реалізації вовни. За даними Державної служби статистики України, у 1995 р. на внутрішньому ринку реалізовано 2615,1 т вовни, у 2011 р. – 88,6 т, відповідно реалізація від загального обсягу становила 33,5 та 16,3 %.

В Україні у 1990 р. переробним підприємствам реалізовано 27106,5 т вовни (100 % від загального обсягу реалізації), а у 2011 р. – лише 174 т, або 32 % від загального обсягу реалізації (рис. 3).

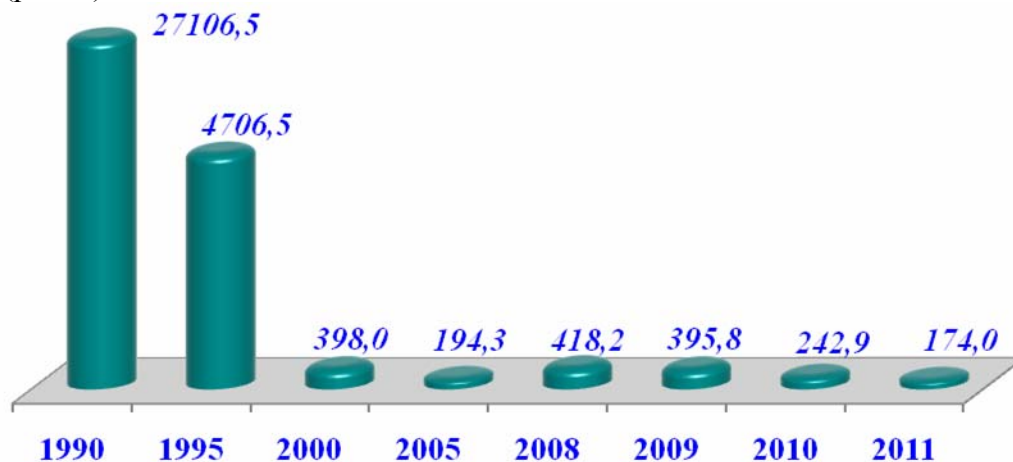


Рис. 3. Реалізація вовни переробним підприємствам, тис. т

У 2011 р. близько 51 % вовни реалізовано за іншими напрямками: продано безпосередньо підприємствам та організаціям, комерційним структурам, зарубіжним країнам, включаючи країни СНД, за валюту (у перерахунку за діючим курсом національної грошової одиниці на момент реалізації продукції), через біржі й аукціони. Збільшення частки реалізації за іншими напрямками свідчить про недосконалість інфраструктури ринку, що змушує виробників здійснювати пошук більш вигідних партнерів, а не реалізовувати продукцію одразу ж на переробку.

Такий важливий показник, як настриг вовни від однієї вівці, у господарствах усіх категорій у 1996 – 2011 рр. коливався в межах 2,9 – 3,4 кг, на сільськогосподарських підприємствах – 2,2 – 3,4 і в господарствах населення – 3,4 – 3,8 кг (рис. 4).



Рис. 4. Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг

Основним показником ефективного виробництва є рівень рентабельності, який формується під впливом двох величин: середньої ціни реалізації продукції та її собівартості.

Незважаючи на динаміку зростання середніх реалізаційних цін на 539,1 грн/т у 2011 р. проти 1995 р., собівартість виробництва 1 ц вовни досить висока, що зумовлює від’ємний рівень рентабельності (рис. 5).

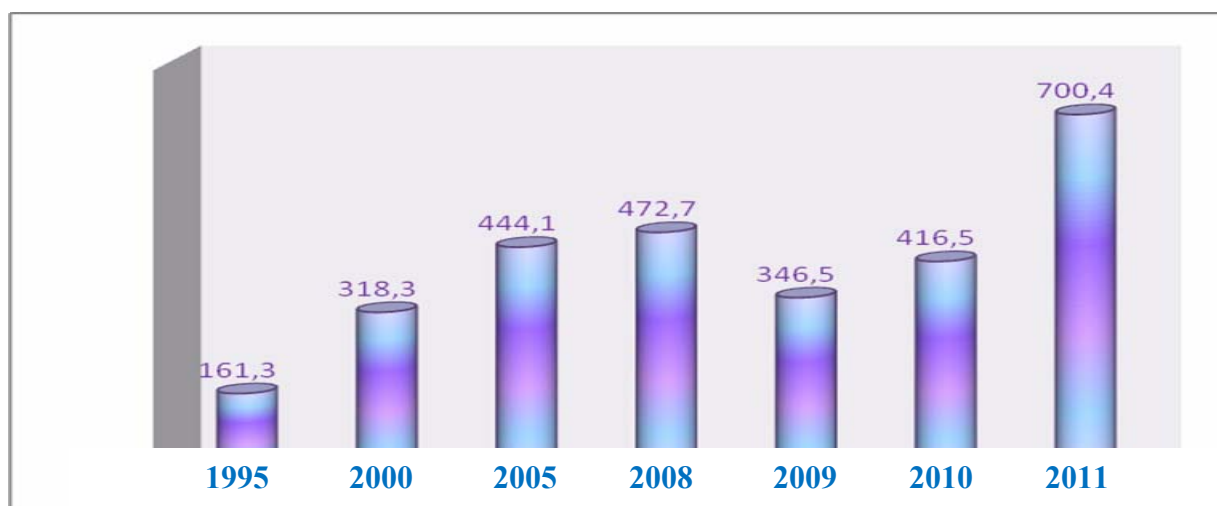


Рис. 5. Реалізаційні ціни на вовну у 1995 – 2011 рр., грн/т

Рівень рентабельності виробництва вовни свідчить про його збитковість. Так, у 1990 р. рівень рентабельності становив мінус 2,4 %, а в 2011 р. – мінус 70,6 %.

Слід зазначити, що рівень рентабельності зумовлений насамперед необґрунтованими низькими закупівельними цінами на вовну. Наявна нині в Україні закупівельна ціна на овечу вовну у межах 8 – 15 грн/кг не спонукає вітчизняних сільгоспвиробників до розвитку вівчарства (середня собівартість вовни 18,61 грн/кг), що суттєво зменшує зацікавленість товаровиробників у її виробництві (рис. 8).

Негативно впливає на ефективність виробництва вовни відсутність інтеграції товаровиробників і переробників та незгодженість їх економічних інтересів. Діюча раніше система закупівлі вовни та іншої продукції вівчарства не працює. Поглибила кризові явища у вівчарстві відміна квоти на державну закупівлю натуральної вовни для пошиття шкільної форми, військового і спецодягу для працівників СБУ, МВД та інших державних споживачів речового майна [6].

У структурі витрат на виробництво вовни у 2008 – 2011 рр. збільшилися витрати на корми від 65,7 до 68,6 %, тобто на 2,9 %. Витрати на нафтопродукти – на 0,5 %.

Витрати на оплату послуг і робіт сторонніх організацій у 2011 р. порівняно з 1990 р. зменшилися на 0,5 %. Прямі витрати на оплату праці відповідно скоротилися на 2,8 %. Інші прямі витрати, зокрема амортизація необоротних фондів, зменшились з 26,6 % у 2008 р. до 14,2 % у 2011 р., або на 12,4 %. Відрахування на соціальні заходи зросли на 3,1 %.

За таких умов слід шукати інші напрями розвитку вівчарства та підвищення його ефективності.

Як свідчить досвід, нині вівчарство європейських країн спеціалізується на виробництві баранини, що дає можливість забезпечити економічну ефективність і стабільний розвиток галузі.

Нині в багатьох країнах світу прибуток від виробництва баранини сягає 90 % і більше, а від реалізації вовни – близько 10 %. Тому останнім часом велику увагу приділяють розвитку скоростиглого м'ясного і м'ясо-вовняного вівчарства. При цьому у структурі виробництва баранини збільшується частка ягнятини, оскільки попит населення на неї більший.

У загальній структурі виробництва м'яса в Україні виробництво баранини у 2011 р. становило 19,6 тис. т, що на 26,2 тис. т, або 2,3 раза, порівняно з 1990 р. (рис. 6, 7).

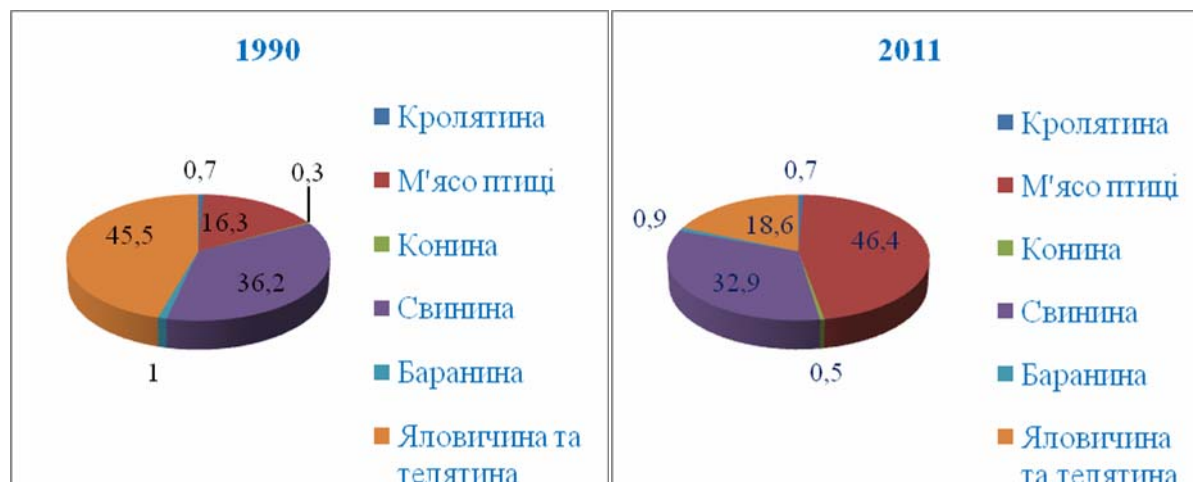


Рис. 6. Структура виробництва баранини в Україні, %



Рис. 7. Виробництво баранини та козятини в усіх категоріях господарств у забійній масі, тис. т

У 2011 р. порівняно з 1990 р. домогосподарства збільшили виробництво баранини від 16,5 до 18,30 тис. т, або на 10,9 %, а сільськогосподарські підприємства зменшили з 29,3 до 1,3 тис. т, або на 95,6 %. Виробництво баранини розміщене в основному в Одеській, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Сумській областях та Автономній Республіці Крим.

У 2008 – 2011 рр. собівартість реалізованих на м'ясо овець зросла від 1252,49 до 1783,62 грн, або на 531,13 грн (42,4 %) (табл. 2).

Таблиця 2

Реалізація овець на м'ясо* в Україні, тис. т

Рік	Обсяг реалізованої продукції, т	Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	Чистий дохід (виручка), тис. грн	Прибуток (збиток), тис. грн	Собівартість 1 ц, грн	Середня ціна реалізації 1 ц, грн	Рівень рентабельності (збитковості), %
2008	2343,4	29350,9	18081,2	-11269,7	1252,49	771,58	-38,4
2009	2200,3	32065,4	21975,5	-10089,9	1457,32	998,75	-31,5
2010	2809,2	43297,4	30623,4	-12674,0	1541,27	1090,11	-29,3
2011	2643,9	47157,0	28659,2	-18497,8	1783,62	1083,97	-39,2

* – Без урахування передачі на переробку на власних виробничих потужностях

Джерело: за даними Державної служби статистики України

За останні три роки спостерігається збільшення середньої ціни реалізації овець на м'ясо від 771,58 до 1083,97 грн/ц, або на 312,39 грн. При цьому рівень рентабельності становить від мінус 38,4 до мінус 39,2 %. Збитковість порівняно з 2008 р. зросла в 1,6 раза.

Виходячи з продуктивності овець, собівартості кормів, вартості основних і обігових засобів виробництва, визначають витрати на 1 т продукції, їхню структуру за елементами витрат.

У структурі витрат на виробництво м'яса прямі матеріальні витрати у 2011 р. порівняно з 2008 р. зменшилися на 0,9 %, а витрати на корми зросли на 1,09 %, натомість на нафтопродукти зменшилися на 1,4 %. При цьому в структурі витрат збільшується частка прямих витрат на інші статті витрат.

Показники економічної ефективності вовняної та м'ясної продуктивності галузі вівчарства свідчать про її критичний стан. Суб'єктам різних форм господарювання, за винятком

окремих господарств, не вдалося забезпечити її прибутковості. Тому подальший розвиток галузі залежатиме від уваги та фінансової підтримки на державному рівні.

Хутряна та овечошкур'яна продуктивність овець – один з важливих перспективних чинників забезпечення населення природною та екологічно чистою сировиною для повноцінної життєдіяльності людини. Реалізація каракулю та смушок в Україні у 1996 – 2011 рр. зменшилася на 3903,1 тис. шт., або у 8,2 раза (рис. 8).

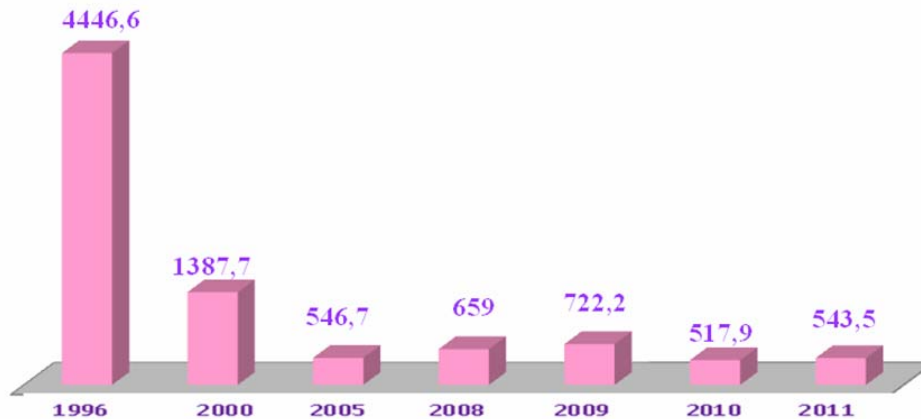


Рис. 8. Обсяг реалізації каракулю та смушок в Україні, тис. шт. [7]

Джерело: За даними Державної служби статистики України

Збільшення виробництва товарного овечого молока – один із резервів підвищення ефективності галузі. Товарне молоко отримують від овець смушкових, цигайських і гірсько-карпатських порід. В Україні зонами його виробництва є Одеська та Полтавська області, Автономна Республіка Крим, райони гірського грубововняного вівчарства.

Ще одна практично не розвинута ніша – виробництво м'яких і твердих сирів з овечого молока. Переробники готові його розвивати, але сировини в потрібній кількості поки що немає. І це цілком природно, оскільки в Україні ще немає необхідної кількості овець високомолочних порід, господарства не мають доїльного устаткування, яке допомогло б виробити не лише певну кількість молока, а й отримати якісний продукт. Вітчизняні фермери не можуть придбати таке устаткування, бо воно їм не по кишені. Все це вказує на необхідність у додатковій державній підтримці.

Виробництво і переробка овечого молока в Україні, безперечно, є одним з невикористаних резервів підвищення продуктивності галузі вівчарства. Нині на внутрішньому ринку України ціна за 1 кг овечого сиру нерідко вдвічі перевершує вартість 1 кг вовни. Важливим чинником розвитку виробництва є наявність сталого попиту на овече молоко і продукти його переробки.

Вівчарство України має велике майбутнє. Відродження і прискорений розвиток галузі є пріоритетним завданням для забезпечення продовольчої безпеки країни та формування сировинної бази легкої промисловості, досягнення соціальної та економічної стабільності на сільських територіях України, де за природно-кліматичними та соціально-економічними умовами інтенсифікація розвитку інших галузей тваринництва обмежена. Відродження вівчарства сприятиме і підвищенню родючості земель, стійкості агроландшафтів та стабілізації їх екологічної рівноваги. Однак це можливо лише при створенні всього комплексу технологічних та виробничих процесів, які безпосередньо відносяться до галузі вівчарства (від вирощування до переробки з отриманням кінцевих продуктів виробництва – м'ясо-молочні продукти високої дієтичної та екологічної сертифікації, вироби з вовни та вовняних тканин, утилізація "відходів" з отриманням сировини для фармакології та косметики, органічних добрив), а також процесів "терапевтичного лікування" деградованих територій та переорієнтація сільсько-господарського виробництва не на збільшення валового виробництва сировини, а на збіль-

шення прибутковості та додаткової вартості за рахунок переробки та випуску високоякісної сертифікованої продукції як для внутрішнього, так і для міжнародного ринку [2, 4, 5].

Висновки. Наявні тенденції функціонування галузі вівчарства все ще знаходяться у критичному стані, що потребує певних економічних заходів для її відродження.

Підвищення економічної ефективності вівчарства України передбачає збільшення виробництва продукції на основі збільшення поголів'я овець та їх вовняної і м'ясної продуктивності.

За ринкової економіки однією з найважливіших умов успішного розвитку вівчарства є впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, використання сучасного досвіду європейських країн зі створення господарств із закінченим циклом виробництва (наявність міні-цехів з переробки м'яса, міні-сирзаводів тощо), що забезпечить підвищення конкурентоспроможності продукції галузі.

Список літератури

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / За ред. Присяжнюка М. В., Зубця М. В., Саблука П. Т., Меселя-Веселяка В. Я., Федорова М. М. та ін. – К.: ННЦІАЕ, 2011. – С. 266 – 280.
2. *Вдовиченко В., Жарук П., Іовенко В., Жарук Л.* Вівчарство України на зламі тисячоліть // Тваринництво. – 2012. – № 8. – С. 7 – 10.
3. *Захарова С. Л.* Сучасний стан ринку овчинно-шубних товарів в Україні // Товарознавство та інновації. – 2011. – № 3. – С. 33 – 40.
4. *Сухарльов В. О., Барановський Д. І.* Бажані перспективи вівчарства України // Матер. Міжнар. Наук.-практ. конф.: Вівчарство: стан, проблеми, перспективи. – Кам'янець Подільський, 2004. – С. 23 – 25.
5. *Сухарлев В. А.* Экономические стимулы возрождения овцеводства Украины // Зб. наук. пр. Луганського НАУ / За ред. В. Г. Ткаченко. – Луганськ: Вид-во ЛНАУ, 2004. – № 37 (49). – С. 141 – 145.
6. *Туринский В. М.* Стан та перспективи розвитку вівчарства в Україні. Електронні ресурси: <http://www.k.s.ua/uchmysl/80-turinskiy.html>
7. Електронні ресурси: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – державна служба статистики України

Экономические аспекты эффективности производства продукции овцеводства в Украине

И. Н. Демчак,

В. А. Завалевская, кандидат экономических наук,

И. И. Антоник, кандидат сельскохозяйственных наук,

А. В. Трофимова, кандидат сельскохозяйственных наук,

С. О. Гримблат, кандидат технических наук,

Л. В. Шапаренко

Український научно-дослідницький інститут продуктивності агропромислового комплексу

Осуществлена объективная экономическая оценка современного состояния рынка продукции овцеводства в Украине, основных тенденций развития отрасли и намечены направления её возрождение.

Economic aspects of production efficiency of sheep farming in Ukraine

I. Demchak,

V. Zavalevska, Candidate of economics sciences,

I. Antonik, candidate of agricultural science,

A. Trofimova, candidate of agricultural science,

S. Grymblat, candidate of technical science,

L. Shaparenko

Ukrainian research institute productivity of agricultural complex

Carried out an objective economic assessment of the current state of the market production of sheep breeding in Ukraine, the main trends development of the industry and outlined the direction of its revival.